

Емсура Хамзић

СВЕЗА ОЧИ, ПА У ДРИНУ СКОЧИ

Судбина жене у времену од прије само једног вијека била је незамисливо тешка и сурова. Њеним животом располагали су отац и брат, удавали је за свој рачун, изравнавајући своје разне дугове и нагодбе, не питајући ни њу, па ни себе, какав удес чека ту дјевојку у новој породици с мужем ког обично није хтјела, а врло често није ни знала прије удаје.

Потом је, по доласку у мужеву породицу, често била предметом иживљавања и пакости заова, јетрва, а посебно свекрве. Све оне, незадовољне властитим животима, неке већ старице у четрдесетим, устремиле би се на младо, неискусно и неисварено биће, још збуњено и уплашено доласком у непознату кућу и мноштвом чудних, неразумљивих адета и обичаја. Ово туђе дијете, још ако је било из сиромашније породице, или ако за годину дана није имало порода, и ко зна шта све још, постајало је жртва разних интрига и злонамјерних прича, исконструисаних ситуација. Дакле, цијела једна машинерија зла уротила би се против те младе жене, која је била принуђена да – услед стида (јер је тако васпитана), али и ултимативности већине таквих бракова (није имала куд назад, како се ономад говорило) – трпи све што би је снашло. Трагичан крај несрећне судбине често је, нажалост, био логичан, јер оне нису видјеле другог излаза.

Несхвататење и неприхватање било које врсте самосвојности, исказивања властитог мишљења, или, не дај боже, властите одлуке, сигурно их је водило ка трагичном завршетку. Још снажнији утисак и већу горчину изазивају ситуације у којима те жене (дјевојке) не учине баш ништа, ничим не изазову судбину, мушкарца /породицу, а опет окончају трагично.

Све се ово може реконструисати и из народне књижевности, било лирских народних пјесама, било оних баладичних. Управо то дознајемо из неколико веома потресних пјеваних пјесама, тзв. севдалинки.

Прва од њих, изузетно потресна, која говори управо о неприхватљивој самовољи и неограниченом простору господарења женским животом, у овом случају супруге, дочарана је (испричана) у пјесми „Ја каква је сјајна мјесечина”. Ова севдалинка почиње карактеристичним поређењем за лирску пјесму: „Ја каква је сјајна мјесечина, / још је љепша Али-беговица...”, а наставља се причом о томе како она роди девет дјевојака, док десету под појасом носи. „Кад Али-бег у цамију пође, [какво лицемјерје – иде у цамију као вјерник, а понаша се као нечовјек!]/ Он говори својој вјерној љуби: / 'Ако родиш и десету кћерку, / Свежи очи, па у Дрину скочи!' / Она роди и десету кћерку. / Свеза очи, па у Дрину скочи.”

Друга пјесма, на сасвим другачији начин понижава жену, изванредну љепотицу, удату за извјесног Алију. Почиње уобичајеним наративом: „Лијепа ли је у Алије љуба, / хај љепше, кажу, у свој Босни нема, / У свој Босни и Херцеговини!” Ситуација је, рекло би се, веома добра. Алијина љуба је изузетно лијепа, и удата је, има мужа, што је у том времену била важна одредница женског живота. Али у овој

готово идеалној (идиличној) слици из тог времена, појављује се једно – али! Једно – узалуд! Текст даље иде овако: „Узалуд јој сва љепота њена, / кад Алија на њу и не гладна. / Већ он љуби Омерово злато, / хај, којено је у кафезу расло!” Потом се јавља величанствена метафора која узноси невиност и наивност женског створа (дјевојке), у овом контексту нимало позитивног, гдје се појашњава зашто Алија и не гледа лијепу љубу (јер га привлачи та невиност и наивност „Омеровог злата”): „Које не зна на чем жито расте, / хај, на чем жито, на чем рујно вино!” (Кривица без кривице, лијепе Алијине љубе!)

Наредна трагична прича препознаје се у пјесми „Заплакала стара мајка Џафер-бегова”, гдје до породичне трагедије долази зато што „љуба нема порода” и што се гизда и „већ се бијели и бакама и ашикује”! Сину ће мајка „опањкати” снаху, а он насједа на њену недобронамјерну причу:

*Наљуши се Џафер-беже,
оде на чардак.
На чардаку вјерна љуба
ћодне клањаше.
„Хајде, љубо, хајде грујо,
селама љредаји!”*

Молитва се завршава „предајом селама”, поздрава за рахметлије, тј. за умрле. Он нема стрпљења да сачека да љуба заврши молитву, него је пожурује да је заврши, „боји се” да ће га проћи љутња и бијес, а уз то зна да је један од највећих гријехова убити неког за вријеме молитве, односно клањања.

*Превари се млада љуба,
селама љредаге.
Сабља звекну, љуба јекну,
чедо љројлака...
„Видиш, мајко, љријеха моја,
моја и љвоја!
Више љвоја, неја моја,
шако ми боја!”*

Сљедећа пјесма је „Чудна јада од Мостара града”, гдје „Бол болује Челебића Биба, / бол болује ником не казује!” Па је зато „У Хабибе, Челебића злата, / свака ријеч хиљаду дуката! // Јадна Биба, боле боловаше, / а мајка јој рухо прелогаше.” Мајка покушава да дозна шта је њеној кћери, од чега болује, због чега и због кога („Кћери Бибо, ти румена ружо, / кажи мајци шта те боли, душо”). А Биба се, коначно, повје­рава мајци, и каже јој да ју је оставио момак Ахмо, и да он сада „с другом разговара”. „Какав Ахмо, вода га однијела, / због њега си, Бибо обољела” // „Мила мајко, селама ћеш ми Ахми, / нек ми Ахмо у петак не дријема, / Нек се Биби на ценазу спрема”. Једно невјерство, остављање дјевојке којој је момак „срећу узео и покварио”, доводи до трагичног краја те лијепе, пажене и у имућној и цијењеној породици Челебића одгојене дјевојке.

Ова пјесма има и свој другачији завршетак, који није толико трагичан, али је можда и тужнији због „лажне наде”. Он гласи: „Мила мајко, немој Ахме клети, / рекô ме је на јесен узети!” Овај завршетак се и чешће може чути при извођењу пјесме.

О балади – народној лирско-епској пјесми „Хасанагиница”, већ толико пута анализираној, коришћеној као предлогак за драмска и филмска дјела, било је на разне начине много ријечи, тако да је већина информација или закључака већ позната. Кренувши од тога да се неко зове само Хасанагиница, да се не помиње њено властито име, да она није особа за себе, него се само појављује као супруга – љуба одређеног човјека, што је у то доба било уобичајено, и што се потврђује у неколико већ анализираних пјесама, довољно говори о положају жене у том времену.

Осим што је љуба, она је и сестра бега Пинторовића, и ова родбинска веза у још већој мјери показује сву тугу и безнадежан положај жене. Хасанагиница је предмет трговине, погодбе, договора између два мушкарца, мужа и брата. А то „између” подразумева њу и њено петоро дјеце.

Поносна беговица, од Пинторовића, очигледно је Хасанаги „јаде задавала” и прије спорног догађаја, недоласка у посјету, под чадор, рањеном мужу. Он је, без сумње, одавно осјећао неку врсту тихог презира или испољавања њене племићке надмоћи, и зато тако сурово кажњава њен поступак, сматрајући га још једним њеним хиром, хиром беговице од Пинторовића. Међутим, овај поступак Хасанагинице могли бисмо тумачити на сасвим други начин, и те како оправдати њен недолазак у војничку ордију, под Хасанагин чадор. Логично је да га обиђе мајка, управо зато што јој је син, а и старија је жена, па нико од војника неће ништа лоше помислити о њој. У реду је што је пошла и сестра, али долазак љубе би био протумачен на више нимало пристојних начина. Као прво, она је још млада и лијепа, и без обзира на то што би сигурно била и покривена, свеједно би изазвала велику позорност војске. А друго, било би злонамјерно протумачено и у то доба недопустиво показивање емоција између супружника (срамотно је исказивати нестрпљење да види мужа). Уопште није сигурно да би исход ове „приче” био другачији да је Хасанагиница дошла да обиђе рањеног Хасанагу. Он би је вјероватно прекорио што је дошла да је гледа толики туђи свијет, па још војска. Лијепо се каже: „...а љубовца од стида не могла!”

Тешко је у данашњем времену објаснити и међусобни однос супружника, посебно ако је он почивао на клацкавој подлози – социјалној и статусној неједнакости, што је и овдје био случај. Она је припадала беговској породици Пинторовића, а он скоројевићкој, агинској породици Араповића. Елем, Хасанага поручује својој вјерној љуби: „Не чекај ме у двору мојему, / нит у двору, нит у роду моме!” Колико је морала бити повријеђена овим суровим ријечима и неправдом коју јој је муж нанио, довољно показује тренутак кад она хоће „да врат ломи кули низ пенцере”, јер мисли да се он враћа, а њој понос не дозвољава да је затекне у двору.

И Хасанагиница окончава живот трагично, не само „од жалости, гледајућ сироте”, дакле због одвајања од дјеце, посебно „најмлађег у бешици синка”, него и што јој Хасанага задаје одлучујући, смртоносни ударац у већ рањено срце и повријеђени понос, одлично знајући гдје удара, нехуманом и увредљивом реченицом светећи се за све поразе које је од ње доживио, и сва тиха презирања, и њен понос и нâм, да од срамоте није могла доћи да га обиђе док је био рањен: „Ход’те амо, сиротице моје, /

кад се неће смиловати на вас, / мајка ваша, срца каменог!” Ово „срца каменог”, директно се односи и на њен поступак према њему. И готово са сигурношћу се може тврдити (по пркосу и њиховом надгорњавању, ријечима и поступцима) да су се и те како вољели, и управо зато „једно другом јаде задавали”, као у пјесми „Али-паша на Херцеговини”. Зато су болне и дубоке ране наносили, које је, нажалост, жена платила главом („Препуче јој срце у грудима, / од жалости, гледајућ сироте”).

У севдалинки „Везак везла Адем-када млада невјеста, / на чардаку, на високу цамли пенцеру. / Сав је ђереф покапала горким сузама...” – актуализују се различити породични односи, интриге и подметања, посебно невјестата, тј. снахама, првенствено од свекрве, а често и од заове, или старије јетрве. Овдје млади Омер, младин дјевер, забринуто пита своју снаху, братову жену: „Шта је теби Адем-кадо, млада невјесто, / и до сад си везак везла, ниси плакала?” Она му одговара : „Прођи ме се, млад Омере, млади дјевере, / твоја мајка, добра жена, о злу говори, / да ја љубим млад Омера, младог дјевера! / Нисам, мајко, живота ми, мога и твога!”

Балада „Смрт Омера и Мериме”, свједочи, нажалост, о трагичној судбини не само жена, него и мушкараца, у конкретном случају дјевојке и момка. Како се морала поштовати ријеч старијих, најчешће родитеља, и колико је судбина и људских живота унесређено због задртог става оца или мајке, никад се неће дознати. Користећи поштовање и покорност синова, мајке их често заклињу својом (х)ра́ном, тј. млијеком којим су их отхраниле, и они углавном подлијежу тој заклетви, односно забрани коју мајка изриче. У овој балади, мајка Омеру бира богату Фату Атлагића за женидбу, не марећи за његову већ свима познату љубав према Мејри, дјевојци скромнијој и по поријеклу и по имовном стању. Омер не жели да увриједи мајку и пушта да га она ожени, тј. да му доведе Атлагића злато, али он од туге за вољеном Мејром умире те ноћи у ђердеку (брачној ложници). Притом заклиње, такође несређну, Фату Атлагића: „Ој, богати, несређна дјевојко, / не пуст гласа до бијела дана, / док се свати кола наиграју, / док се стара навесели мајка!”

Мејра, или Мејрема, осјећа да се њеном драгом догађа нешто страшно, да би ујутро схватила да је њен Омер умро: „Проговара Мерима дјевојка: / 'Ђул мирише, мила моја мајко, / ђул мирише, Омерова душа!” Мајка је уједно и тјеши и грди говорећи јој: „Муч, не лудуј, Мерима дјевојко, / муч, не лудуј, кад будала ниси! / Сад твој Омер другу драгу љуби, / а за тебе младу и не хаје!” Али Мерима је увјерена у оно што осјећа и предосјећа, те понавља своје ријечи до часа кад се зачује кукњава и плач Омерове мајке. Нажалост, и Мерима умире од туге након што се увјери да је Омер пресвиснуо од бола и жалости за њом.

А несређне мајке остају да се питају да ли је тако морало бити.

Нешто слично догодило се и пјеснику Алекси Шантићу. И њега је мајка заклела да се не жени Анком, дјевојком католичке вјере, и Алекса ју је послушао, али се никада ниједном другом није оженио! Коначно, и трагичну судбину Ленке Дунђерски, која је била заљубљена у знатно старијег пјесника Лазу Костића, изазивају њени родитељи којима је било незамисливо да се њихова даровита и умна мезимица унесређи удајом за „лудог Лазу”. Зато Ленка, разочарана оваквим ставом родитеља, током боравка са мајком у Бечу, улази у апотеку где купује „прашак” којим ће окончати свој живот.

Ово су тек неколике приче с трагичним крајем, што из литературе, што из стварног живота. Помислили бисмо да се за више од једног вијека много тога промијенило набоље али, нажалост, не можемо посвједочити томе. И данас, у свакодневници, пречесто чујемо о нечему што је већ добило своје име, фемицид, које нечасно и лицемјерно заклања прави назив и ужас који се крије иза тог латинизма – убиство жене, или још прецизније – убиство супруге, дјевојке, мајке, које је, често, извршио неко њој најближи – муж, партнер, отац, син...